

بسم الله الرحمن الرحيم

**بررسی و توصیف و مقایسه ساختار آغازی گفتمانگونه‌های
علمی و داستانهای کوتاه در زبان فارسی**

توسط

کاووس نیکنام

پایان نامه

ارائه شده به دانشکده تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از
فعالیت‌های لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته

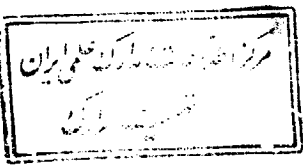
آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان

از

دانشگاه شیراز

شیراز، ایران

۱۳۸۰ / ۲ / ۲۰

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

امضاء اعضای کمیته پایان نامه

دکتر لطف اله یارمحمدی، استاد زبانشناسی و

آموزش زبان انگلیسی (رئیس کمیته)

دکتر فیروز صدیقی، دانشیار زبانشناسی و آموزش زبان انگلیسی

دکتر پروین قاسمی، استادیار زبان و ادبیات انگلیسی

دیماه ۱۳۷۹

۳۸۴۴۸

تقديم به همسر و فرزندانم

فرشاد و آرزو

۳۸۴۴۸

قدردانی و تشکر

اول از همه سپاس شایسته خداوندی است که توفیق کسب علم و دانش به انسان عطا کرد. سپس از کلیه استادان محترمی که در طی دوره افتخار حضور در محضرشان را داشته‌ام قدردانی می‌کنم. در طی مدت گردآوری پژوهش جناب دکتر یارمحمدی استاد راهنمای پایان نامه راهنماییهای ارزشمندی کردند و بخشی از اوقات گرانبهای خویش را در راه تدوین این پژوهش صرف نمودند که در اینجا کمال تشکر را از ایشان می‌نمایم. از جناب دکتر صدیقی و سرکار خانم دکتر قاسمی استادان محترم مشاور پایان نامه که مطالب را قرائت و اینجانب را راهنمایی نمودند سپاسگزارم. و بالاخره از همسر و فرزندانم که در طول مدت انجام این پژوهش با صبر و متانت نارساییها را تحمل کردند تشکر می‌کنم.

چکیده

بررسی و توصیف و مقایسه ساختار آغازگی گفتمانگونه‌های علمی و داستانهای کوتاه در زبان فارسی

توسط:

کاوس نیکنام

در این تحقیق تعدادی متون انتخابی از داستانهای کوتاه و متون علمی از گرایش‌های مختلف کشاورزی، اقتصاد، حسابداری، بیمه و پزشکی توصیف و بررسی و با هم مقایسه شده‌اند تا تفاوت‌های دستوری و معنایی-واژگانی آنها مشخص گردد. داده‌های مورد توصیف هر یک از این دو گفتمانگونه شامل دویست جمله در قالب بیست متن کوتاه است. این تحقیق در چهارچوب سازگانی دستور نقش گرا و نظریات هلیدی و الگوی قادسی (۱۹۹۵) انجام شده است. میزان فراوانی ویژگیهای دستوری و معنایی آغازها از طریق جداول بیان و تشریح گردیده و با یکدیگر مقایسه شده‌اند که خلاصه نتایج به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- در متون ادبی داستانی تعداد آغازهای ساده بیشتر از آغازهای چندگانه، و در متون علمی برعکس تعداد آغازهای چندگانه بیش از آغازهای ساده است.
- ۲- تعداد آغازهای متنی در هر دو گفتمانگونه بیشتر از آغازهای بینافردی است.

- ۳- فراوانی آغازه بینافردي متون علمي نسبت به متون داستاني روايتي چشمگير است.
- ۴- در آغازه‌هاي متون علمي تعداد جمله‌هاي واره‌هاي درونه‌اي ضميمه به گروه‌هاي سه گانه اسمي، حرف اضافه و قيدي دو برابر متون داستاني است.
- ۶- در متون ادبي تعداد ادات پيراموني در آغازه‌ها کمتر از متون علمي است.
- ۷- در متون داستاني اکثريت آغازه‌ها مشارکين جاندار ولي در متون علمي مشارکين غيرجاندار هستند.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فهرست جداول	هشت
فصل اول : مقدمه	۱
۱-۱- کلیات	۱
۱-۲- اهداف پژوهش	۴
۱-۳- اهمیت پژوهش	۵
۱-۲-۱- اهمیت نظری	۵
۱-۳-۲- اهمیت کاربردی	۶
۱-۴- اجزاء رساله	۶
فصل دوم: پیشینه تحقیق	۸
۱-۲- مقدمه	۸
۲-۲- مفاهیم و مقولات اساسی	۸
۲-۲-۱- توضیحات و نکات دستوری	۸
۲-۲-۲- توضیحات و نکات واژگانی - معنایی	۱۱
۲-۳- پژوهشهای انجام شده	۱۳
فصل سوم: روش تحقیق	۲۳
۳-۱- مقدمه	۲۳
۳-۲- دادهها	۲۴
فصل چهارم: تجزیه و تحلیل دادهها و نتایج آن	۲۸
۴-۱- مقدمه	۲۸
۴-۲- توضیح جدول شماره ۱-۴: تجزیه و تحلیل دستوری متون ادبی ..	۳۰
۴-۳- توضیح جدول شماره ۶-۴: تجزیه و تحلیل معنایی متون ادبی ...	۳۴

۳۷	۴-۴- توضیح جدول شماره ۱۰-۴: تجزیه و تحلیل دستوری متون علمی
۴۰	۴-۵- توضیح جدول شماره ۱۵-۴: تجزیه و تحلیل معنایی متون علمی
۴۱	۴-۶- بررسی مقابله‌ای نتایج حاصل از توصیف ویژگیهای دستوری و معنایی دو گفتمانگونه
۴۱	۴-۶-۱- بررسی مقابله‌ای ویژگیهای دستوری
۴۴	۴-۶-۲- بررسی مقابله‌ای ویژگیهای معنایی
۴۶	۴-۷- مقایسه نتایج پژوهش حاضر و قادسی (۱۹۹۵)
۴۹	فصل پنجم: خلاصه، نتیجه‌گیری و توصیه برای مطالعات بیشتر
۴۹	۵-۱- خلاصه
۵۰	۵-۲- نتیجه‌گیری
۵۰	۵-۲-۱- از لحاظ دستوری
۵۱	۵-۲-۲- از لحاظ معنایی
۵۲	۵-۲-۳- از لحاظ صوری و ساختاری
۵۲	۵-۳- زمینه‌های کاربردی نتایج پژوهش
۵۳	۵-۴- توصیه برای مطالعات بیشتر
۵۵	فهرست مراجع
۵۷	ضمیمه شماره ۱
۷۷	فهرست مراجع ضمیمه ۱
۷۹	ضمیمه شماره ۲
۱۰۸	فهرست مراجع ضمیمه ۲
	عنوان و چکیده به زبان انگلیسی

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۲۹.....	جدول ۴-۱: تجزیه و تحلیل دستوری متون ادبی
۳۰.....	جدول ۴-۲: درصد آغازۀ ساده و چندگانه
۳۰.....	جدول ۴-۳: درصد آغازه‌های متنی و بینافردي در آغازه‌های چندگانه
۳۱.....	جدول ۴-۴: آغازه‌های بی نشان (شامل حذفی و تساوی)
۳۱.....	جدول ۴-۵: آغازه‌های نشاندار (شامل آغازه‌های بندي)
۳۳.....	جدول ۴-۶: تجزیه و تحلیل معنایی متون ادبی
۳۴.....	جدول ۴-۷: آمار درون گروهی مشارکین
۳۴.....	جدول ۴-۸: آمار کلی مشارکین (از ۱۰۰)
۳۵.....	جدول ۴-۹: انواع ادات، درصد کل و درصد درگروه ادات
۳۶.....	جدول ۴-۱۰: تجزیه و تحلیل دستوری متون علمی
۳۷.....	جدول ۴-۱۱: درصد آغازۀ ساده و چندگانه
۳۷.....	جدول ۴-۱۲: درصد آغازه‌های متنی و بینافردي در آغازه‌های چندگانه
۳۸.....	جدول ۴-۱۳: آغازه‌های نشان دار (شامل آغازه‌های بندي)
۳۸.....	جدول ۴-۱۴: آغازه‌های بی نشان (شامل آغازه‌های حذفی و تساوی)
۳۹.....	جدول ۴-۱۵: تجزیه و تحلیل معنایی متون علمی
۴۰.....	جدول ۴-۱۶: آمار درون گروهی مشارکین
۴۰.....	جدول ۴-۱۷: آمار مشارکین در کل بندها
۴۷.....	جدول ۴-۱۸: انواع ادات، درصد کل، درصد در گروه ادات
۴۸.....	جدول ۴-۱۹: مقایسه نتایج پژوهش حاضر و قادسی (۱۹۹۵) در رشته حسابداری- ویژگیهای دستوری
۴۸.....	جدول ۴-۲۰: مقایسه نتایج پژوهش حاضر و قادسی (۱۹۹۵) در رشته اقتصاد - ویژگیهای دستوری

عنوان

صفحه

جدول ۴-۲۱: مقایسه نتایج پژوهش حاضر و قادسی (۱۹۹۵) در رشته

حسابداری - ویژگیهای معنایی..... ۴۸

جدول ۴-۲۲: مقایسه نتایج پژوهش حاضر و قادسی (۱۹۹۵) در رشته

اقتصاد - ویژگیهای معنایی..... ۴۸

فصل اول

مقدمه

۱-۱- کلیات

نظریات سوسور در زبانشناسی نقطه عطفی در این علم به حساب می‌آید. به همین دلیل او را پدر زبانشناسی نوین می‌شناسند. از مهمترین اقدامات او تمایز بین اصل زبان (Langue) که پدیده‌ای ذهنی و اجتماعی است، از یک سو و تظاهر واقعی آن بصورت کلمات (Parole) از سوی دیگر است. این تمایز پس از حدود نیم قرن توسط چامسکی تحت عنوانی جدید و با مفهومی تا حدی متفاوت مجدداً انجام گرفت. او صورت ذهنی زبان را به نام توانش زبانی (Competence) و رهاورد فیزیکی و تظاهر کلامی آن را، که او صورت ناقصی از اصل آن می‌دانست، کنش زبانی (Performance) نامید. به عقیده چامسکی این توانش زبانی است که در مطالعات زبانشناختی باید مد نظر قرار گیرد، زیرا کنش زبانی تحت تأثیر عوامل اجتماعی خارج از زبان مانند ترس، اضطراب و سایر عوامل روحی و فرا زبانی قرار می‌گیرد. بدین ترتیب چامسکی نگرشی ذهن گرایانه و درون فردی از زبان ارائه نمود. از جمله نکات قابل ملاحظه در مقایسه نظریات او و دیدگاههای دیگر رابطه و اهمیت صورت و معناست. در دستور زایشی چامسکی، زبان نظامی از صورتهاست که معانی به آنها ملحق می‌شوند، یعنی معانی

مقوله‌ای مربوط به جهان بیرون هستند و در تولید صورتهای زبانی قوانین نحوی بدون دخالت قوانین معنایی عمل می‌کنند.

از نیمه دوم دهه شصت کنش زبانی مورد توجه زبانشناسان قرار گرفت و شاخه جدیدی از علم زبانشناسی به نام منظور شناختی (Pragmatics) بوجود آمد و مطالعات زبانی بر پایه ارتباطات اجتماعی شکل گرفت. واحد بررسیهای زبانی که تا قبل از چامسکی واژه بود، در زمان او جمله فرض شد. از این دوره زبانشناسان توجه خود را به متن بعنوان واحد معنا معطوف کردند و نگرش نقش گرایانه زبان و ارائه تصویری بینافردی و جامعه نگر از زبان شکل گرفت. بلور (۲۴۴: ۱۹۹۷) می‌گوید: "در توانش زبانی چامسکی بررسی صورتهای انتزاعی به جای اشکال واقعی زبان منتهی به نگرشی به دور از واقع گرایی به زبان می‌شود. داده‌های زبانی مورد بررسی توسط هواداران چامسکی، متون یا صورتهای محاوره‌ای زبان نیستند، بلکه این داده‌ها شامل نمونه‌هایی است ابتکاری توسط این زبانشناسان برای تشریح الگوهای دستوری ارائه شده." از این رو رویکرد نقش گرایانه زبان را می‌توان حرکتی در مقابل نظریات صورت گرایانه چامسکی به حساب آورد. مهاجر- نبوی (۶۹: ۱۳۷۴) اینگونه به انتقاد از نظریات چامسکی پرداخته است:

این نگره‌ها به زبان همچون پدیده‌ای انتزاعی و منطقی می‌نگریستند و بنیانی ذهنی برای آن قائل بودند، تحلیلهای خود را با فرض جامعه‌ای آرمانی و سخنگویانی ایده‌آل و فارغ از چند و چون موقعیت پیرامونی ارتباط کلامی و افراد درگیر در آن صورت می‌دادند و به همین دلیل میان توانش زبانی و کنش زبانی تمایز قائل می‌شدند و کار زبانشناسی را منحصر به بررسی توانش زبانی می‌دانستند.

در دستور نقش گرا زبان پدیده‌ای اجتماعی است و در ارتباط با کاربرد آن در اجتماع مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این نگرش نیازی به تمایزات دوگانه نظیر آنچه که چامسکی انجام داده نیست، زبان نظام یا دستگاہی از معانی است که صورتهای زبانی اشکال تحقق یافته آنها هستند. معنا جزء ذاتی هرچیز در زبان است.

در دستور نقش گرا ساختارهای متفاوت بند مورد بررسی قرار می‌گیرند. از جمله این ساختارها، ساختار آغازگی (Thematic Structure) و ساختار اطلاعاتی (Information Structure) بند است. در فصل دوم این نوشته این دو ساختار تشریح می‌شوند. در اینجا تنها به شرح مختصری از این دو ساختار می‌پردازیم.

براساس اصول ساختار آغازگی، بند به دو جزء آغاز (Theme) و آویزه

(Rheme) تقسیم می‌شود. هلیدی (۱۹۸۵) در فصل سوم کتابش تحت عنوان مقدمه‌ای

بر دستور نقش گرا ساختار آغازگی بند را تشریح نموده است. در این ساختار بند بعنوان

پیام (Clause as Message) مورد بررسی قرار می‌گیرد. آغاز، بخش آغازین بند است

و سمت و سوی کلی پیام بند را مشخص می‌سازد و بخش دوم بند آویزه است که به

دنبال بخش اول می‌آید و به توضیح آن می‌پردازد. ساختار اطلاعاتی بند شامل دو جزء

اطلاع کهنه (Given) و اطلاع نو (New) است. این بخش از این جهت در اینجا مورد

بررسی قرار می‌گیرد که ارتباطی تنگاتنگ با ساختار آغازگی بند دارد و در همین ارتباط

در مکتب نقش گرای دستور زبان دیدگاههای کم و بیش متفاوتی وجود دارد. اطلاع

کهنه آن بخش از بند است که برای شنونده به دلایلی از قبل مشخص است. اطلاع نو

موضوع اصلی بند و شامل مطلبی است که برای شنونده تازه است.

یکی از اولین مکاتب نقش گرا مکتب پراگ است. نظریه پردازانی چون تروبتسکوی، یاکوبسون و ماتزیوس به این مکتب تعلق دارند. در تعریفی که فریز (Fries) (۱ : ۱۹۹۵) از قول ماتزیوس (Mathesius) نقل می‌کند، نقطه نظر مکتب پراگ در ارتباط با عنصر آغاز مشخض می‌گردد: "به گفته ماتزیوس آغاز عبارت است از: آنچه که در یک بافت مشخض، شناخته و یا واضح باشد و گوینده مطلبش را با آن شروع می‌کند." در این تعریف تمایزی بین آغاز یعنی آنچه که پیام با آن شروع می‌شود و همچنین اطلاع کهنه یعنی آنچه که برای شنونده مشخض و واضح است، وجود ندارد، در صورتیکه این دو در رویگرد سازگانی دستور نقش گرا مربوط به دو ساختار مختلف بند می‌باشند. در رویگرد سازگانی دستور نقش گرا این دو ساختار جدا از یکدیگر بررسی می‌شوند، هرچند که در بسیاری موارد اطلاع کهنه و آغاز، در واقع، در غالب یک سازه در بند نمود پیدا می‌کنند. فریز (۱۱۷ : ۱۹۸۳) از معتقدان به این تفکیک، دو رویکرد دستور نقش گرا را به ترتیب ترکیب (Combining) و جداسازی (Separating) نامیده است.

۲-۱- اهداف تحقیق

منظور این نوشته بررسی و توصیف ساختار آغازگی دو نوع متن یا گفتمانگونه (Genre) در زبان فارسی است. یکی از این دو، نوشته‌های علمی است که اساسشان بر استدلالی (Argumentative) است. دسته دیگر متون ادبی هستند که روایتی (Narrative) هستند و به سبک محاوره‌ای نزدیکترند. این بررسی در چهارچوب رویکرد سازگانی دستور نقش گرا انجام می‌شود. الگوی مورد نظر و مقولات مورد بررسی در این

تحقیق برگرفته از پژوهشی از قادسی (۱۹۹۵) تحت عنوان "ساختار آغازگی در چکیده‌های مقالات آکادمیک" است. رئوس اهداف مورد نظر در این تحقیق عبارتند از:

۱- توصیف ویژگیهای دستوری معنایی - واژگانی عنصر آغاز بند در گفتمانگونه استدلالی و روایتی.

۲- بررسی و مقایسه بین دو گفتمانگونه و روش گسترش متن از طریق آغاز.

۳- مقایسه نتایج بدست آمده از این تحقیق با تحقیقات و نظرات مشابه در این زمینه.

۳-۱- اهمیت پژوهش

۳-۱-۱- اهمیت نظری

پژوهش در زمینه بررسی ساختار آغازگی متون فارسی بسیار ناچیز است. از محدود مطالعات انجام شده نیز اکثر آنها مقایسه‌ای بین زبان فارسی و انگلیسی است که همان الگوهای مورد استفاده در زبان انگلیسی تقریباً بدون تغییر در زبان فارسی به کار گرفته شده است. بررسی دقیق‌تر ساختار متون فارسی در گرو پیروی از الگوهای خاص این زبان است. بعلاوه اختلافات ساختاری قابل ملاحظه‌ای که بین زبان فارسی و انگلیسی وجود دارد تغییر در الگوهای ارائه شده مختص زبان انگلیسی ضروری بنظر می‌رسد. نویسنده تحقیق حاضر سعی نموده است به راهنمایی اساتید محترم در حد امکان این تغییرات را اعمال کند. بعنوان مثال در زبان انگلیسی شروع بند با سازه‌ای به جز فاعل بند را نشاندار می‌سازد ولی در زبان فارسی این امر، به دلیل رایج بودن بیش از یک نوع ترتیب خاص در اجزاء بند، طبیعی به نظر می‌رسد. در این موارد تعیین نشان دار بودن یا درجات نشاننداری در بند به همان روال بندهای زبان انگلیسی نخواهد بود.

۲-۳-۱- اهمیت کاربردی

پی بردن به ساختار آغازگی بند در یک زبان به دو دلیل مفید است. اولاً یادگیری و پی بردن به این ساختار و یافتن کلیات و چهارچوب کلی یک نوشته درک بهتر و راحت‌تر از منظور نویسنده را به دنبال خواهد داشت. یافتن ارتباط یک بند با بندهای پیشین یا متعاقب، این عمل را تا حدودی میسر می‌سازد. معلمان زبان می‌توانند با جلب توجه فراگیرندگان به این چهارچوب کلی و تفهیم این نکته که این ساختار با توجه به انواع گفتمانگونه متفاوت است، درک راحت‌تر متون را برای یادگیرندگان فراهم سازند. با توجه به تفاوت ساختار آغازگی در زبانهای گوناگون آشنایی به ساختار آغازگی زبان دوم و درک تفاوت‌های آن با زبان اول برای یادگیرندگان خارجی بسیار مفید خواهد بود. از طرف دیگر رعایت اصول ساختاری حاکم بر متون مختلف توسط نویسندگان آنان را در تفهیم بهتر مقاصد خود به خوانندگان یاری می‌کند. تهیه متونی منسجم و مدون چیزی فراتر از پرداختن به اجزاء روستاختی تک تک بندها، یعنی آنچه که در آموزش زبان بطور سنتی رایج بوده است، می‌باشد. گاهی دو جمله یا بند با همان اجزاء ولی با ترتیب متفاوت عناصر، مفاهیم مختلفی را می‌رسانند. علاوه بر این توجه به تفاوت ساختار آغازگی در زبانهای گوناگون برای مترجمین امری اجتناب ناپذیراست. مترجم ممکن است با تغییر این ساختار، به هنگام انتقال مفاهیم، موجب تغییر معنی یا میزان تأثیر کلام نویسنده یا گوینده شود.

۴-۱- اجزاء رساله

رساله حاضر در غالب پنج فصل و دو ضمیمه به بررسی موضوع می‌پردازد: